

5-SINF O'QUVCHILARINI MILLIY KASHTACHILIK ASOSIDA ESTETIK TARBIYALASHNI TAKOMILLASHTIRISH

Olimova Dilnoza Murodullo qizi.

Termiz davlat universitetining 2-bosqich doktoranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada 5-sinf o'quvchilariga milliy kashtachilik sohasini o'qitish, uning tarixi va o'ziga xos jihatlarini singdirish asosida estetik tarbiyalash metodologiyasi muhokama etiladi.

Kalit so'zlar: Kashtachilik, hunar, texnologiya, metod, samaradorlik.

KIRISH

O'zbek milliy kashtachiligi amaliy sa'natining eng qadimiy turlaridan bo'lib, u halqning o'z turmushini go'zal qilish sa'nati nafaqat mamlakatimizda, balki chet ellarda ham shuhrat qozongan. O'zbek xalq ustalari bilan tikilgan kirpech, so'zana, zardevor, gulko'rpa, choyshab kabilar. Germaniya Federativ Respublikasi, Bel'giya, Amerika Qo'shma Shtatlari, Hindiston, Afgoniston kabi xorijiy shuningdek mamlakatimizning Farg'ona vodiysida faqat xonadonlarda emas, balki muzeylarda doimiy ekspozitsiyaga aylanib qolgan. Xozirgacha buyumlar o'ziga xos go'zallik, nafis bezaklarning rang-barangligi bilan kishilarni xayratga solib kelmoqda.

ASOSIY QISM

Kashta - bezak turi: qo'lda yoki mashinada belbog', do'ppi, gulko'rpa, zardevor. kirpech, palak, so'zana, ko'ylak, shuningdek kamar, maxsi va belbog'cha tikiladi.

Kashta tikuvchi hunarmand - kashtachi yoki kashtado'z deb ataladi. Kashtachilik - kashta tikish kasbi. Amaliy bezak san'atining keng tarqalgan qadimiy turi.

Kashta tikish san'atining ko'p asrlik tarixi bor. Arxeologlarning 9-12-asrlarga oid topilmalari qadimgi rus davrida ham kashta bo'lganligidan dalolat beradi. Bu topilmalar bezak gullari xamda zar iplardan tikilgan kiyim parchalaridir. Qadim zamonlarda uy-ro'zg'or buyumlarini, atoqli kishilarning kiyimlarini zar tikib bezashgan. Kashta tikish san'ati an'analari muntazam rivojlana bordi. 14-17-asrlarda kiyimlarni, kundalik buyumlarni bezashda kashta yanada keng qo'laniladigan bo'lib qoldi. Zar va kumush iplarni dur va chaqmoq toshlari bilan qo'shib cherkov liboslariga, podsho va boylarning qimmatbaho shoyi va baxmal kiyimlariga kashta tikar edilar. Rangli ipak va zar iplar bilan to'y sochiqlari, erkaklarning zig'ir toladan tikiladigan yupqa bayram ko'ylaklarini, ro'mollarini bezashadi. Kashta tikish asosan taniqli oilalarning ayollari va rohibalarning orasida keng tarqalgan. Kashta tikish san'ati asta sekin hamma joylarga tarqaldi.

18-asrdan boshlab kashtachilik aholining hamma tabaqalari hayotiga kirib, dehqonqizlarining asosiy ishlaridan bo'lib qoldi. Uy-ro'zg'or buyumlaridan sochiqlar, dasturxonlar, bayram va kundalik kiyimlar, beshbandlar, bosh kiyimlar va boshqa shu

kabilar kashta bilan bezatilgan. Odatda bu buyumlar oddiy, arzon materiallardan yuksak badiy mahorat bilan tikilgan. Kashta tikish usullari gullar, ranglarning mujassamlanganligi avloddan-avlodga o'tib takomillashib bordi. Sekin-asta eng yaxshi kashtalar tanlanib qoldi va milliy xususiyatlari bilan xarakterli betakror kashta namunalari yaratildi. Xalq ustalarining yuqori kasbiy mahorat bilan tikkan kashtalari, bezak buyumlarining chiroyli gullari ranglarning bir-biriga mosligi, to'la mutanosibligi, bejirim usullarining aniqligi bilan ajralib turadi. Kashta tikilgan har qanday buyum ma'lum bir azaliy vazifani bajarishiga to'g'ri kelgan. Mamlakatimiz muzeylarida xalq kashtachiligining ko'p namunalari to'plangan. 19-asr kashtalari yaxshi saqlanib, shu kungacha etib keldi. Kashtalar dexqoncha va shaharcha turlarga ajratiladi. Shahar kashtalari doimo G'arb modasi ta'sirida bo'lgani uchun mustahkam an'nalarga bo'linadi. Xalq kashtachiligi rus dehqonlarining qadimiy urf-odatlariga va marosimlariga bog'liq bo'lgan.

Kashta - bezak san'ati turi. Turli rangdagi ip igna, ilmoqli bigiz bilan turli matolar - trikotaj, charm, kigiz, kartonga qo'lda yoki mashinada gul - naqsh tasvir tikiladi. Kashta kiyimlar va buyumlarni bezashda hamda ro'zg'or bezak buyumlari tayyorlashda qadimdan qo'llaniladi. Kashta, ipak, paxta, jun, zig'ir, sun'iy tolalardan tayyorlangan iplar, choyi, zar, sim, charmdan ensiz qilib tayyorlangan tasmalarni tikib, munchoq, marjon, metall pulyacha (zanglamaydigan metallardan o'rtasi teshib ishlangan doira plastinkachalar), nodir va qimmatbaho toshlar, shishalardan ishlangan munchoqlar. Har bir xalqning kashtado'zligida qadimdan rivojlanib kelayotgan o'z an'analari, badiiy uslublari mavjud. Bezak buyumlari (palak, so'zana, kirpech, zardevor va shu kabilar), kiyimlar, kichik buyumlar (dastro'mol, xamyon kabilar) ning o'zlariga munosib kashta gullari va shu kashtalarning tiqilishi, usul va uslublari mavjud. O'zbek kashtado'zligi asrlar mobaynida boyigan, rivoj topgan. O'zbek kashtalarida fors-tojik, qozoq, qirg'iz, turkman, afg'on, hind, xitoy, rus kashtado'zlarining kashta usul va uslublari uchraydi. O'zbek kashtalarida geometrik shakllar, o'simliksimon naqsh gullari ko'p ko'zga tashlanadi. Qozoq, qirg'iz naqshlarida mollarning shoxini eslatadigan elementlar ko'p. Rus kashtalarida geometrik shakllar, o'simliksimon gullar bilan bir qatorda qush, mevalarning tasvirlari ko'zga tashlanadi. Rus kashtado'zligida o'zbekcha iroqi usuliga yaqin bo'lgan krest hosil qiladigan kashta xili keng tarqalgan.

Kashta tikish rang bilan chambarchas bog'liqdir. Iplarni tanlashda ranglarning uyg'unlashuvini, ular bir biriga qanday ta'sir etishini bilish zarur. Agar uch qirrali shisha prizmadan oq nur o'tsa, u 7 xil rangga ajraladi.

Ko'k, zangori kabi ranglar sovuq ranglarga kiradi. Havorang jumlasiga kiradigan ranglar osmonni, suvni, muzni eslatadi.

Issiq ranglarga sariq, qizil kabi ranglar kiradi. Ular quyoshni, o't - olovni eslatadi. Iliq ranglar buyumlarni kattalashtiradi, sovuq ranglar kichiklashtirganday ko'rsatadi.

Kashtachilikda tikiladigan buyumlarning bir necha turlari mavjud bo'lib, ular O'rta Osiyo kashtachiligida juda keng tarqalgan. Bezak buyumlarining turi juda ko'p masalan, so'zana, kirpech, choyshab, oynaxalta, choyxalta, zardevor, palak, gulko'rpa, dorpech, bugjoma, parda, belbog', takyapo'sh (yostiq ustiga yopiladigan), do'ppi, ko'ylak, dastro'mol, hamyon, joynamoz, sumka, nimcha va boshqalar badiiy did bilan matolarga tikilgan.

XULOSA VA MUNOZARA

Milliy xunarmandchilikning biri bo'lgan kashtachilikni hozirgi kunda unutilib ketmasligi uchun, 5-sinf o'quvchilariga kashtachilikning tarixi, kashtachilik buyumlarining turlari, tikilish texnologiyalari, foydalaniladigan asbob moslamalari xaqida tushunchalar berib borilishi zarur. Bu orqali nafaqat merosimiz saqlanib qoladi, balki o'quvchilarning estetik dunyoqarashi shakllanib borishiga erishiladi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Bo'latov S.S. O'zbek xalq amaliy-bezak san'ati. O'kuv uslubiy qo'llanma. T. 1991y
2. Xasanov E. G, Akromxo'jaeva M, Akromxodjaeva R. «Kashtachilik» uslubiy qo'llanma, Toshkent-2004 y
3. www.ziyonet.uz
4. www.natlib.uz